

25 jaar watervogels tellen op de Grote Vijver van landgoed Nieuw-Leeuwenhorst

Hein Verkade

Historie van Leeuwenhorst en de Grote Vijver

In de dertiende eeuw werd een Cisterciënzer vrouwenklooster gesticht tussen Noordwijk en Noordwijkerhout. Men koos voor een veilige plek op een zandopduiking (horst) in het moerasgebied ten oosten van de strandwal waar beide dorpen op liggen. Door dit moerasgebied voerden diverse stroompjes (lee) het overtollige water af richting de Oude Rijn. Het klooster was alleen bereikbaar via een bruggetje over de lee. Door samenvoeging van de twee geografische aanduidingen lee en horst ontstond de naam Leeuwenhorst, wat weer grandeur gaf aan een abdij voor adellijke dames. Tijdens het beleg van Leiden in 1573 vluchtten de kloosterlingen en werd het klooster in brand gestoken. Daarna verviel het bezit via de Staten van Holland aan de Ridderschap en werd het verbouwd en ingericht tot buitenplaats. In de eeuwen die volgden, wisselde het vele malen van eigenaar en werden landerijen aangekocht en afgestoten. Eind negentiende eeuw bestond Leeuwenhorst uit Oud-Leeuwenhorst, waar de abdij ooit stond, Dijk en Burg, Klein Leeuwenhorst en Leeuwenhorst.

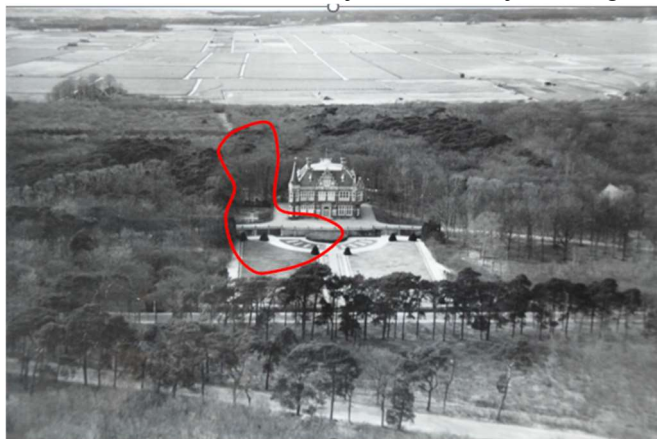

Fig 1. Leeuwenhorst met het landhuis uit 1880. De contouren van de huidige vijver zijn weergegeven in rood. De horizontale lijn op de voorgrond is de Gooweg.

Fig. 2 RAF luchtfoto van Leeuwenhorst ca. 1944. De zigzag gegraven tankval is duidelijk zichtbaar. De contouren van de huidige Grote Vijver zijn in rood weergegeven. De horizontale lijn onderaan is de Gooweg.

Op dit laatste landgoed verrees in 1880 een nieuw landhuis in Neorenaissance stijl (fig. 1). In 1943 is dit huis op bevel van de Duitse bezetter afgebroken om plaats te maken voor een tankval. Deze gracht liep zigzag van de Leidsevaart tot aan de Noordduinen (fig. 2). Alleen het koetshuis bleef gespaard en staat nog steeds bij de ingang van het landgoed aan de Gooweg. Alle bomen in de ruime omgeving werden gekapt om een vrij schootsveld te verkrijgen. Naast een nieuw bruggetje over de tankval in de Gooweg werd een tank-opstelplaats gemaakt. Deze fundering is nog steeds zichtbaar langs het huidige fietspad. Na de oorlog was het grootste deel van Leeuwenhorst verdwenen. De eigenaar had te weinig middelen om het landgoed in oude luister te herstellen. In 1953 werd een groot deel verkocht aan Stichting Het Zuid-Hollands Landschap. Het nieuwe bezit werd onder de nieuwe naam Nieuw-Leeuwenhorst als natuur- en landschapspark ingericht. Men besloot de tankgracht te laten uitgraven en verbreden door de kalkzandsteenfabriek in Hillegom (fig. 3). Zo ontstond de huidige Grote Vijver. Met de opbrengst van het zand en de nodige provinciale subsidies werd het project gefinancierd.

Fig. 3. De tankval wordt uitgegraven tot de Grote Vijver ca. 1955. Op de achtergrond de Gooweg

Fig. 4. De Grote Vijver vlak na de aanleg ca. 1956. Links torent het koetshuis hoog uit boven het verder lege land.

Fig. 5. De Grote Vijver ruim 50 jaar later. De foto is op dezelfde plek genomen als in fig. 4. Foto Hein Verkade.

Met een respectabele diepte van acht tot tien meter kun je de Grote Vijver als een kleine voorloper van het Oosterduinse Meer beschouwen. Het Zuid-Hollands Landschap plantte honderden boompjes tot vlakbij de waterpartij (fig. 4). Begin jaren zestig was 'eendjes voeren' een vast onderdeel van de zondagmiddagwandeling van de familie Verkade. Ik kan mij herinneren dat de eenden luid kwaakten, het waren Wilde Eenden, en dat er af en toe wat verder op het water ook wel eens

een 'dobbereendje' zat, vermoedelijk een Kuifeend.

Langzamerhand sloot de begroeiing zich langs en over de lange zijden van de vijver (fig. 5). Hierdoor ontstond een rustgebied voor steeds meer eenden. Door zijn grote diepte is de vijver nooit verland of dichtgegroeid met riet.

Methode en telhistorie

Midden jaren negentig, je hebt een jong gezin, een eigen bedrijf, het vogelen schiet er steeds meer bij in. Maar het helemaal loslaten wilde ik ook niet. Dus op zoek naar een 'behapbaar' projectje en, geïnspireerd door vogelaars als Rob Bijlsma en Arend van Dijk, iets wat ik lang vol zou kunnen houden. Dus het mocht weinig tijd kosten, moest dicht bij huis zijn, en flexibel uitvoerbaar op de tijd die mij schikte. Het kwartje viel op het tellen van de watervogels op de Grote Vijver in Nieuw-Leeuwenhorst. Op de fiets ieder weekend op zaterdag-, zondag- of maandagochtend. Je bent in een uur tot anderhalf uur uit en thuis.

Zo'n 35 jaar na het 'eendjes voeren' verschijnt in september 1997 mijn eerste telling op papier. Het is nog even wennen, waar kan ik het beste gaan staan, waar moet ik op letten en is 1 januari tot 31 december wel een logische verdeling van het jaar. Na een jaar lang wekelijks tellen was een en ander wel duidelijk. De vijver is aan de oostkant het beste te overzien van achter het kijkscherm en aan de westkant vanaf het grasveldje. Na ruim 1200 tellingen is er in mei 2023 een volledig overzicht van de vogelbevolking van de Grote Vijver over de afgelopen 25 jaar. Tijdens vakanties was er altijd een lid van de Vereniging voor Natuur- en Vogelbescherming Noordwijk om de tellingen over te nemen. Hierdoor zijn in al die jaren slechts vijf weekenden ongeteld gebleven. Voor het overzicht zijn hiervoor de gemiddelde aantallen van het weekend ervoor en erna aangehouden.

Het noteren en archiveren heeft ook een behoorlijke ontwikkeling doorgemaakt in de loop der jaren.

De vogelsoorten en hun aantallen werden in het begin in mijn zakagenda genoteerd en vervolgens overgenomen in het opschrijfboekje tussen alle andere waarnemingen. Na een aantal maanden ontstond de behoefte om meer overzicht te krijgen over de groeiende stroom waarnemingen. Er werd een millimeterblok A3 aangeschaft om alle tellingen achter elkaar te kunnen zetten in potlood.

Ondertussen maakte de digitale wereld een stormachtige ontwikkeling door. Zelf zit ik in de achterhoede hiervan waardoor de stap naar het overbrengen van de tellingen in een Excel-bestand vrij lang op zich liet wachten. Maar na de nodige koudwatervrees ben ik er inmiddels goed vertrouwd mee geraakt. Toch heb ik uit nostalgie het millimeterpapier nooit vaarwel gezegd. Het blok is inmiddels uit elkaar gevallen, maar verder nog compleet.

Ook de invoer is drastisch gemoderniseerd. De oude agenda's zijn verdwenen want de waarnemingen worden tegenwoordig ingevoerd via de app Avimap op de mobiele telefoon en direct opgeslagen in het archief van Sovon in Nijmegen.

Alle soorten watervogels die op de vijver zwommen of onder de overhangende begroeiing rustten, werden geteld. Daarnaast werden alleen watervogels die in de bomen langs de vijver zaten hierbij opgeteld. Dat betekent dat IJsvogels, Oeverlopers en Aalscholvers wel in het opschrijfboekje kwamen, maar Houtduiven en Buizerds niet.

De soort 'soepeend' is nooit apart genoteerd maar als Wilde Eend beschouwd. In 1997 bestond deze 'soort' nog niet. Het was pas in de Atlas van de Nederlandse Broedvogels die uitgegeven werd in 2002, waarin de Soepeend een aparte status werd toegekend.

In de Avifauna van Nederland deel 2 die een jaar eerder verscheen wordt nog slechts terloops gesproken over 'gebastardeerde en gedomesticeerde' Wilde Eenden. Zelf ben ik in de laatstgenoemde traditie blijven hangen en heb nooit onderscheid gemaakt tussen de twee 'soorten'.

Kuif- en Tafelenden zitten bijna altijd goed zichtbaar midden op de vijver. Het viel al snel op dat er scheve verhoudingen tussen de aantallen mannen en vrouwen bestonden. Daarom werden vanaf 2001 de aantallen per sexe genoteerd van beide soorten.

Buiten de aantallen watervogels is de mate van ijsbedekking tijdens vorstperiodes bijgehouden met een schaal van één tot vier, waarbij één lichte ijsvorming betekent, en bij vier de vijver volledig met ijs bedekt is. Opgeteld vormen zij het ijsgetal van een winter.

Bij ijsvorming verschijnen ook de Wintertalingen midden op de Grote Vijver - Foto George Hageman.

Resultaten

Op het oog is er aan de vijver en zijn directe omgeving in de afgelopen 25 jaar nauwelijks iets veranderd. Alleen de bomen en struiken langs de oever zijn verder uitgegroeid. Dat maakt het mogelijk om de aantallen en trends redelijk goed te vergelijken over zo'n lange periode.

De Grote Vijver is vooral in de winter een belangrijke rustplaats voor watervogels. Eind mei zijn er alleen enkele broedende Meerkoeten aanwezig en in recente jaren een toenemend aantal rustende Aalscholvers. Om een compleet overzicht over een hele winterperiode te krijgen is ervoor gekozen om een teljaar van week 21 (tweede helft van mei) tot week 20 van het volgende kalenderjaar te laten lopen. Het teljaar mei 1998 tot mei 1999 wordt in alle grafieken aangeduid als 1999 enz. Na uitsplitsing over de 13 vier-wekelijkse periodes ontstaat een mooie verdeling over het jaar (fig. 6).

Het totaal aantal waargenomen vogels na 25 jaar wekelijks tellen bedraagt ruim 165.000.

Dit aantal is zeker niet gelijk aan het aantal waargenomen individuen. De meeste vogels zullen meerdere keren geteld zijn, maar ze zijn eenvoudigweg niet individueel herkenbaar. Heel soms lukt dat wel wanneer een vogel met een afwijkend verenkleed of gedrag kan worden onderscheiden. Zo zat er in september en oktober 2004 tijdens vier tellingen een hybride man Wilde Eend/Krakeend tussen de Krakeenden. Nog opvallender waren de vele waarnemingen van een man Witoogeend. Tussen januari 2002 en april 2004 werd tijdens 15 tellingen een man Witoogeend genoteerd. Wat de vogel nog beter individueel herkenbaar maakte, was zijn opmerkelijke gedrag. Hij was zeer agressief naar de Kuifeenden, bij het neurotische af. Mogelijk was de eend ontsnapt uit een watervogelcollectie. Maar een vrouw Pijlstaart spande de kroon. Tussen december 1998 en februari 2004 werd ze 33 keer gezien, meestal in een groep Wilde Eenden. Ook bij deze vogel lijkt het er sterk op dat ze afkomstig was uit een watervogelcollectie. De Pijlstaart is een toevallige gast op de vijver. Op 8 maart 2009 streek er een paartje neer midden op de vijver. Deze eenden gedroegen zich heel anders, ze bleven zeer alert en mengden zich niet onder de andere watervogels.

Het totale aantal watervogels dat op de vijver rust, is hoger dan overdag wordt vastgesteld. Een aantal soorten, met name de Wintertaling en in mindere mate de Krakeend en de Slobeend, rust overdag onzichtbaar onder de begroeiing langs de randen. Na zonsondergang komen zij tevoorschijn en groeperen zich midden op het water. Vervolgens vliegen zij meestal in groepen richting het oosten, waar 's nachts wordt gefoerageerd in weilanden en sloten.

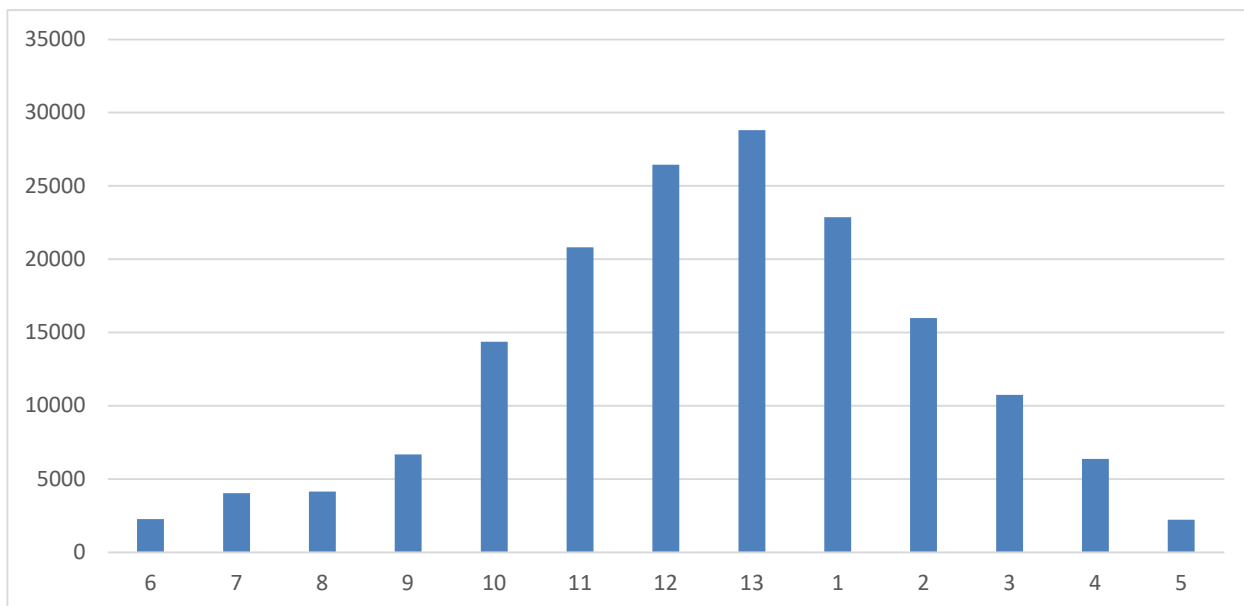

Fig. 6. Totaal aantal getelde watervogels in 25 jaar op de Grote Vijver verdeeld over de 4-wekelijkse periodes van een teljaar. Periode 1 is de start van het kalenderjaar.

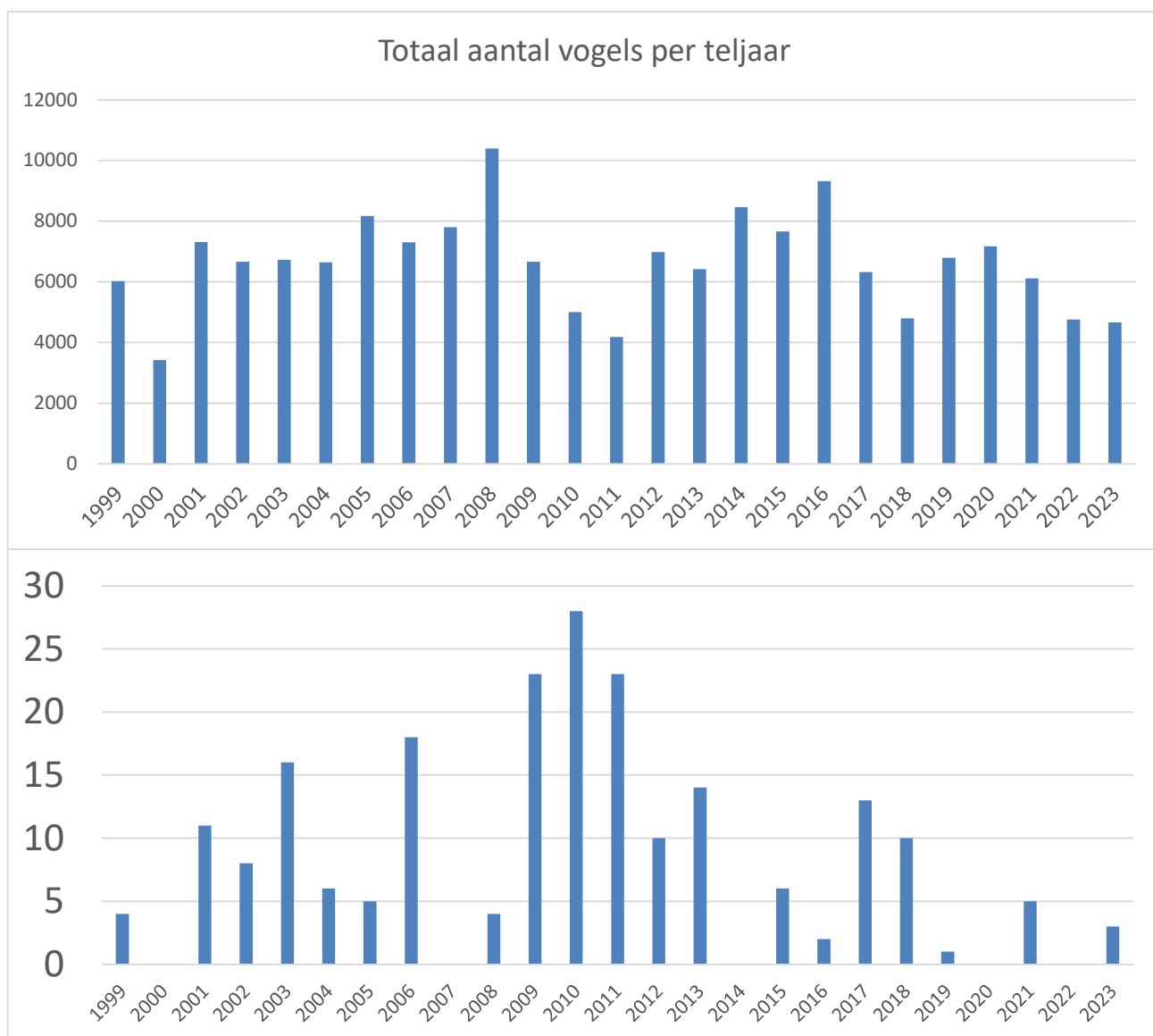

Fig. 7. Boven het totaal aantal vogels per teljaar en onder het ijsgetal in datzelfde teljaar, waarbij 1999 het teljaar 1998-1999 is.

Het totaal aantal vogels per teljaar laat een grillig beeld zien (fig. 7). Het jaar met de meeste waarnemingen is mei 2007-mei 2008. Dit is in de grafiek aangeduid als 2008. In dat jaar werden er drie keer meer vogels geteld dan in het jaar 2000. Het ijsgetal fluctueert behoorlijk in de afgelopen 25 teljaren. De koude winters rond het jaar 2010 komen duidelijk naar voren met een hoger getal. Er lijkt geen verband tussen de hoogte van het ijsgetal en het aantal waargenomen vogels. Maar wanneer je wat verder inzoomt, is er iets opmerkelijks aan de hand. In de jaren 1999-2002 lijkt er een positief verband te bestaan, terwijl dat in de periode 2008-2018 juist negatief is. Een verklaring hiervoor is mogelijk te vinden in de veranderde samenstelling van de vogelbevolking in de loop der jaren. In de soortbesprekingen hierna wordt er verder op ingegaan. De lage aantallen in de laatste jaren, waarin nauwelijks ijsvorming optrad, lijken mogelijk te duiden op een reële afname.

Resultaten per soort

Wilde Eend

Rond de eeuwwisseling was de Wilde Eend verreweg de talrijkste soort op de Grote Vijver (fig. 8). Daarna is het snel bergafwaarts gegaan. De achteruitgang lijkt in de winter nog sneller te zijn verlopen dan in de zomer.

In de eerste acht teljaren kwam tijdens 17 tellingen het aantal Wilde Eenden boven de 200 uit, waarvan drie tellingen met meer dan 500 vogels! Gedurende de laatste acht teljaren is dat aantal nooit meer boven de 50 uitgekomen.

In de Vogelatlas van Nederland uit 2018 komt ook een negatieve trend naar voren, met een afname van de winterpopulatie van 40% in de periode 1990-2015.

Opvallend zijn de grote verschillen in het aantal Wilde Eenden tussen de jaren 1999, 2001 en 2002 enerzijds en die in 2000 anderzijds. In dat laatste jaar trad er geen ijsvorming op en ook niet in de sloten in de omgeving. Het lijkt erop dat er toen de 'normale' winterpopulatie op de vijver verbleef. In de drie 'topjaren' kwamen honderden extra eenden naar de vijver op het moment dat de sloten waren bevroren, maar de diepere Grote Vijver nog niet helemaal. Tijdens de drie tellingen met meer dan 500 Wilde Eenden was de vijver steeds gedeeltelijk bevroren. Bovengenoemd effect ontbrak geheel tijdens de winters van 2009-2012. Er waren gewoon bijna geen Wilde Eenden meer.

Over de oorzaak waarom het met de Wilde Eend tegenwoordig zo slecht gaat, tast men nog grotendeels in het duister.

Men vermoedt dat het onder andere te maken heeft met een slechtere overleving van de kuikens, een hogere predatiedruk en de verarming van het agrarisch landschap.

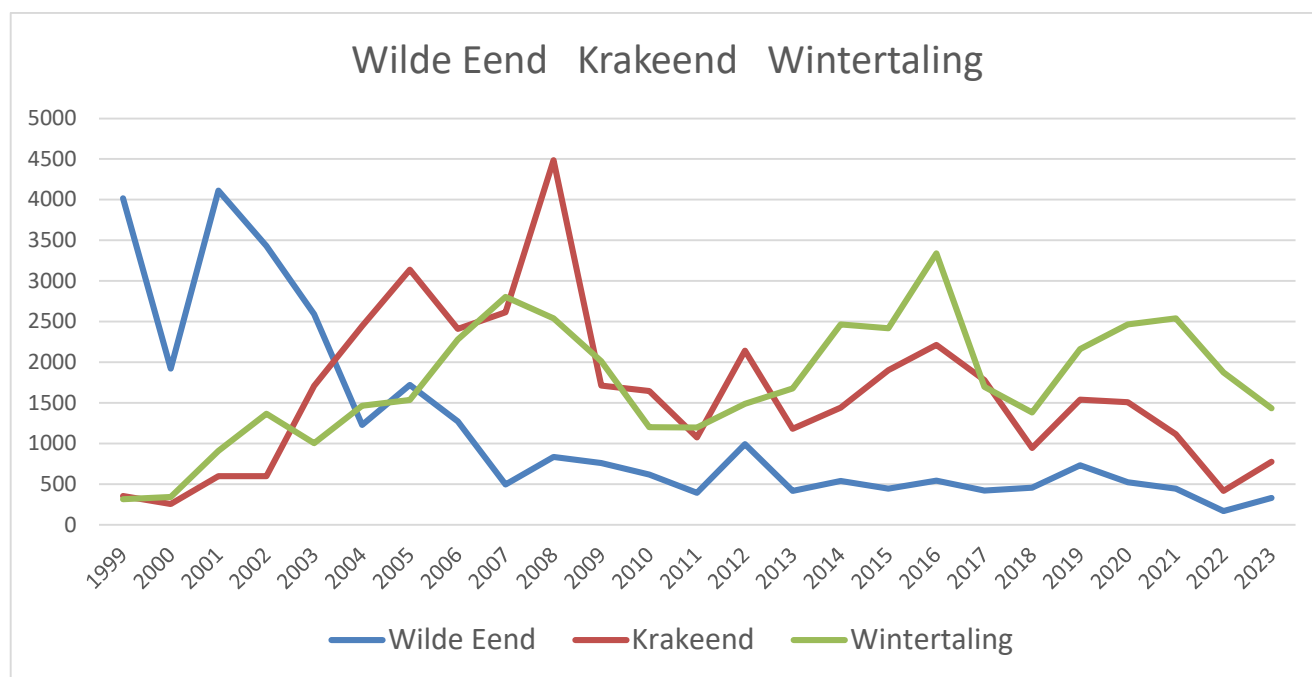

Fig. 8. Jaartotalen van de drie talrijkste soorten op de Grote Vijver, de Wilde Eend, de Krakeend en de Wintertaling.

Krakeend

De aantalsontwikkeling van de Krakeend was in de eerste 10 jaar ongeveer het spiegelbeeld van dat van de Wilde Eend (fig. 8). Je kreeg het gevoel dat de Krakeend de Wilde Eend 'verdrong' op de vijver. Maar na 2008 nam ook het aantal Krakeenden drastisch af. Dit lijkt deels veroorzaakt door de koude winters die daarop volgden, maar dat is niet het hele verhaal. De hoogste aantallen Krakeenden worden in november en december genoteerd, meestal voor de winterse periodes. In januari nemen de aantallen, ook in milde winters, snel af. In de meest recente 10 jaar is er nauwelijks sprake geweest van serieuze winterse omstandigheden. Toch herstelde de populatie zich niet. Er lijkt sprake van het verleggen van de rustplaats naar andere wateren in de buurt, want de populatie zit op landelijk en regionaal niveau nog steeds in de lift.

Net als alle grondeenden is de vijver voor de Krakeend een veilige rustplaats. Heel soms zie je ze wat slobberen. Een aantal keer gingen de eenden over tot een soort kleptoparasitisme. Zij zwommen dicht rond druk duikende Meerkoeten en pikten snel allerlei eetbaars wat naar de oppervlakte kwam. Meerkoeten zijn normaliter vrij agressief, maar dit bleef verbazingwekkend achterwege. Kennelijk wisten de Krakeenden ongezien hun portie te pakken.

Wintertaling

De aantallen Wintertalingen zijn in de winterse periodes 13 tot 2 normaliter het hoogst.

Net als bij de Krakeend ging het de eerste tien jaar crescendo met de Wintertaling (fig. 8). Daarna temperde het rijtje koude winters de aantallen. De Wintertaling voelde dat als echte wintergast het sterkst.

In de volgende jaren fluctueren de aantallen. Na de jaren waarin de Wilde Eend, gevolgd door de Krakeend, de talrijkste soort was op de vijver, is dat stokje de laatste vijf jaar stevig in handen van de Wintertaling. Als je dan weet dat deze kleinste eend ook nog eens het meest verborgen blijft, dan versterkt dit zijn hoogste positie. Soms verschijnen alle talingen op het open water. Ten eerste bij vorstinval, waarna de meeste verdwijnen bij aanhoudende vorst en ten tweede tijdens een jachtpartij van een Havik. De paar keer dat ik zo'n jachtpartij heb gezien, verliep dit steeds volgens hetzelfde recept. De Havik landt op een paar meter boven het water in de overhangende begroeiing. De schuilende talingen daaronder zwemmen vervolgens naar het midden van de vijver en blijven daar dicht bij elkaar. Na enkele minuten vliegt de Havik een tiental meters verder waarna ook daar de eendjes tevoorschijn komen. Dit proces herhaalt zich soms wel vijf tot tien keer, waarna er grote groepen talingen nerveus en alert wachten tot wat er gaat gebeuren. Ineens plonst de Havik middenin een groep, waarna zij vliegensvlug tegelijk onderduiken. De keren dat ik het heb waargenomen, was de aanval zonder succes. Maar je krijgt na zo'n jachtpartij wel een beter zicht op het werkelijke aantal rustende Wintertalingen op en rond de vijver.

Krakeenden en Wintertalingen verbleven in de eerste jaren in lage aantallen op de vijver. Intredende vorst had dan ook nauwelijks effect op de aantallen. Dat was tien jaar later wel anders. Bij aanhoudende vorst verlieten de Krakeenden en vooral de Wintertalingen massaal de vijver.

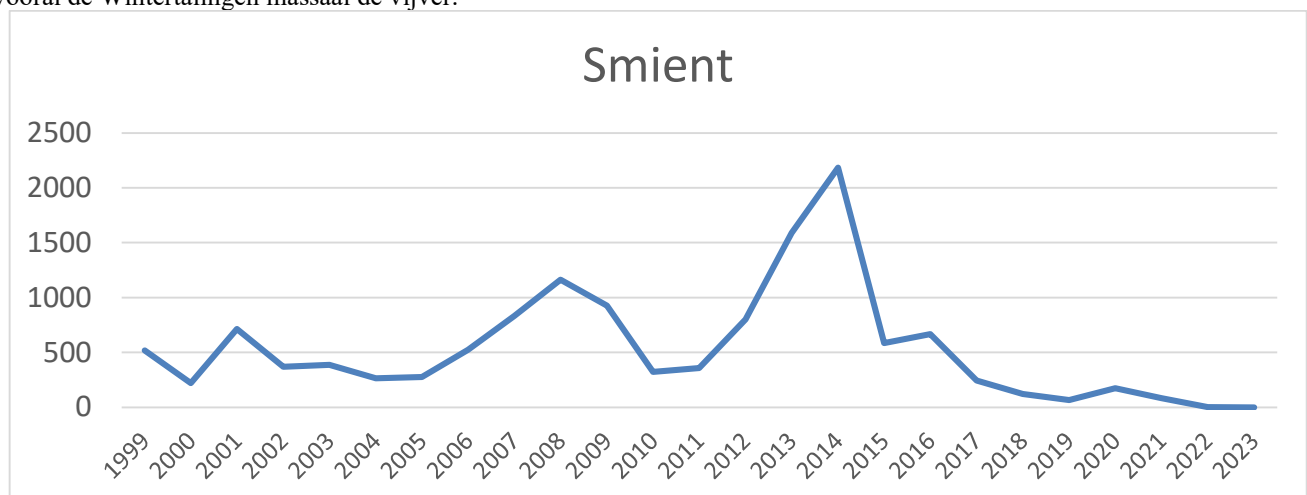

Fig. 9. Jaartotalen van de Smient op de Grote Vijver

Smient

De Smient is een beetje een vreemde eend in de bijt. Dat heeft waarschijnlijk te maken met de aantrekkelijkheid van de vijver als rustplaats. Het lijkt meer een uitwijkplaats. Mogelijk speelt het besloten karakter een rol. Er is geen soort die tijdens het tellen zo vaak in grote groepen, opgewonden, op de vijver neerstreekt. Deze leken kort daarvoor elders verstoord te zijn. Gezien de aanlegroute kwamen deze eenden waarschijnlijk uit de Fagelsloot in Oud-Leeuwenhorst, een vaste overwinteringsplek. Een aanwijzing hiervoor vormt de waarneming van een vrouwtje met partieel leucisme op 9 november 2008. De eend was wit, met een bruine kop en zwarte handpennen. Dezelfde vogel zat in november 2009 en januari 2010 in de Fagelsloot. Een nog sterkere aanwijzing volgt in 2014 wanneer de Fagelsloot wordt uitgebaggerd. Jelle van Dijk telt er in die winter de laagste aantallen Smienten tijdens zijn watervogeltellingen. In dat jaar piekt het aantal juist op de Grote Vijver (fig. 9). Daarna namen de aantallen weer toe in de Fagelsloot, maar de Smienten lieten de vijver steeds meer links liggen als uitwijkplaats. De laatste jaren verschijnen ze nog maar sporadisch. Mogelijk speelt de toegenomen recreatiedruk hierin een rol. De coronapandemie en de herinrichting van Nieuw-Leeuwenhorst met een sterk vergrote parkeerplaats hebben een aanzuigende werking gehad op het aantal bezoekers. Her en der ontstonden nieuwe smokkelpaadjes richting het water. De vrij schuwe Smient houdt niet van dit soort verstoringen.

Slobeend

De Slobeend werd in de eerste vijf teljaren maar weinig gezien met iets meer waarnemingen in het winterhalfjaar. Daarna volgde een opvallende toename in de volgende vijf jaren. De nadruk lag toen op de herfstmaanden wat op doortrek wees. Dit beeld kwam nog sterker naar voren in de jaren 2009 tot 2018 (fig. 10). Op 27 september 2014 werd een recordaantal van

105 Slobeenden geteld. In de laatste vijf jaar namen de aantallen in het najaar sterk af, maar bleef de winterpopulatie op hetzelfde niveau hangen. Deze verschuivingen duiden niet alleen op een toename van de aantallen in de afgelopen 25 jaar, maar ook op een doortrekker die meer en meer een wintergast is geworden.

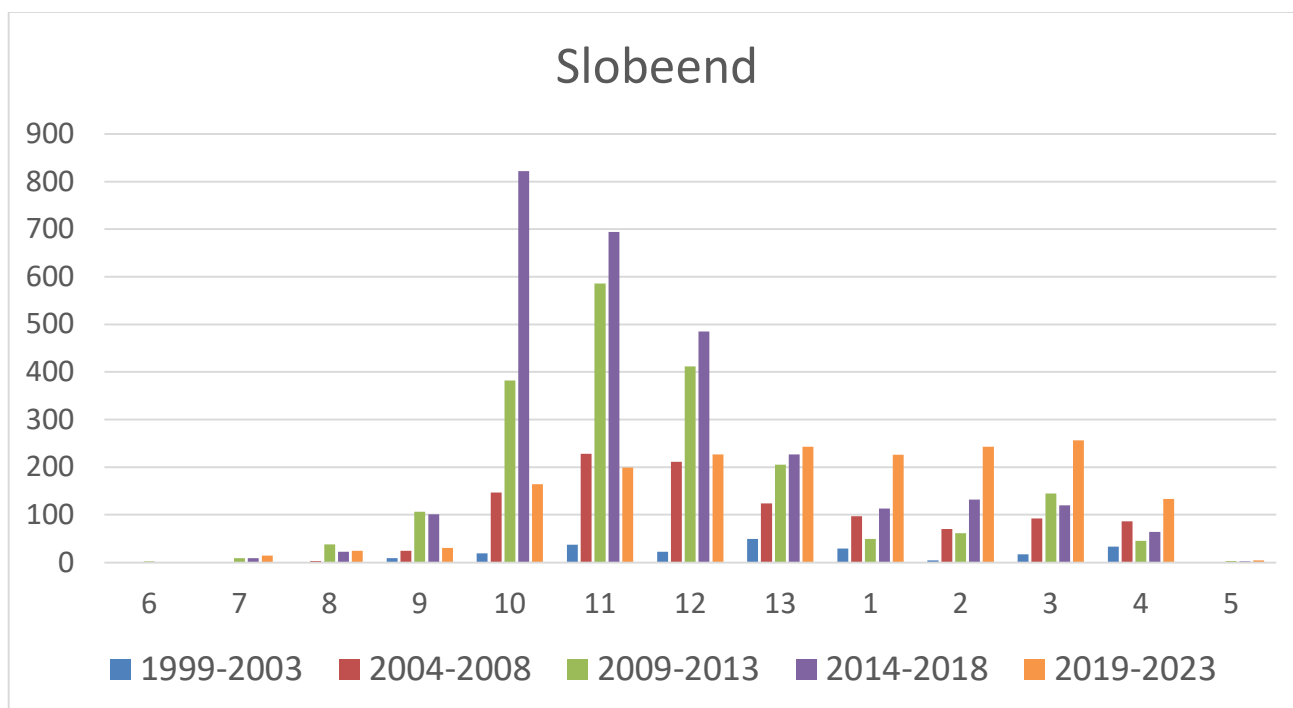
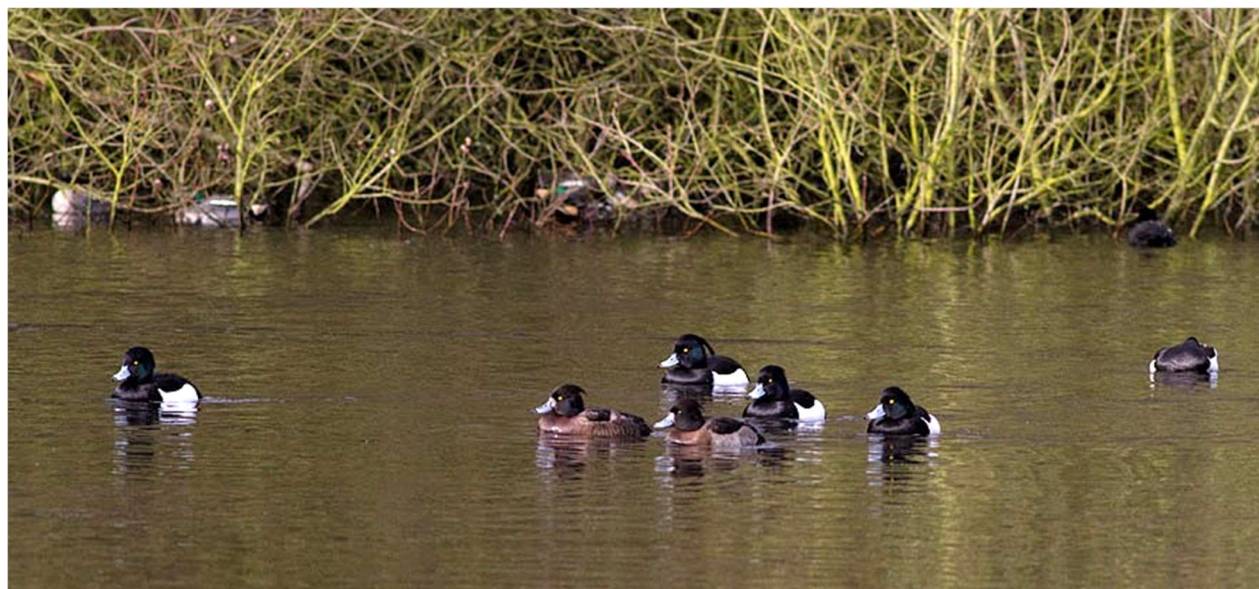

Fig. 10. De aantallen Slobeenden per periode van vier weken. De aantallen zijn gesommeerd per 5 jaar.

De toename op de vijver past in het landelijk beeld van de watervogeltellingen van Sovon over de afgelopen 15 jaar. De recente groei van de winterpopulatie is ook niet zo vreemd. Er zijn veel soorten waarvan het overwinteringsgebied steeds meer opschuift in noordelijke richting. De ontwikkeling van de populatie van de Slobeend op deze kleine verblijfplaats past dus aardig in het grotere plaatje.

Een leuke bijkomstigheid is dat je aan het eind van de winter steeds meer paartjes van achter het vogelkijscherm hun baltsrondjes kunt zien draaien. Eind februari 2023 leek de vijver wel een draaimolen.

Kuifeenden zwemmen midden op de vijver, Wintertalingen zitten verscholen onder de struiken.
25 februari 2010.- Foto: Jan Hendriks.

Tafel- en Kuifeend

De Tafel- en Kuifeend zijn nauw verwant, het lijkt logisch om ze samen te bespreken. Dat klopt ten dele; het zijn beide duikeendjes, zitten graag midden op de vijver en rusten daar niet alleen, maar foerageren er ook regelmatig. Maar daarmee houden de overeenkomsten wel op.

In de eerste vijf jaar bleven de jaartotalen van beide soorten vrij constant, de Kuifeend iets talrijker dan de Tafeleend. In het laatste decennium is de Tafeleend verdwenen en schommelt het aantal waargenomen Kuifeenden steeds rond de 800-900 per jaar (fig.11).

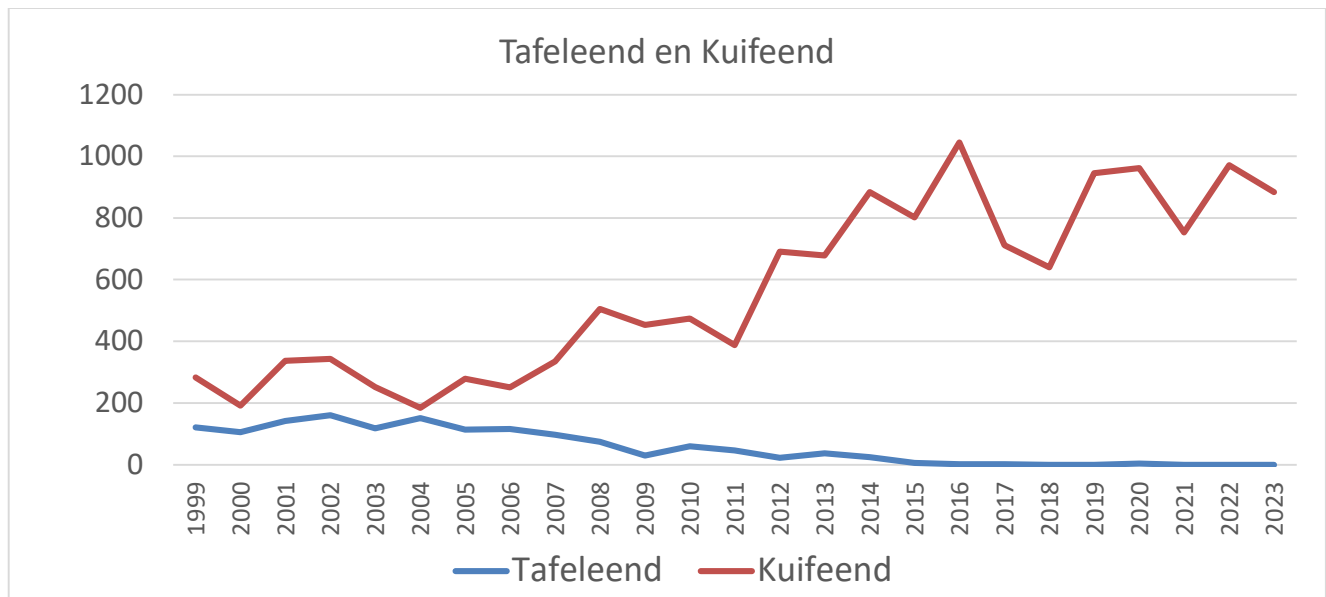

Fig. 11. Jaartotalen van de Tafeleend en de Kuifeend op de Grote Vijver.

Na opsplitsing van het aantal Kuifeenden over de 13 periodes van het jaar, en die weer per vijf jaar gegroepeerd, vallen een paar zaken op. In de maanden januari-maart (periode 1-3) zijn de aantallen het sterkst gestegen, terwijl de toch al kleine aantallen in de zomermaanden (periode 7-9) nog lager zijn geworden (fig. 12). Wanneer je op de periodes 1 tot 5 inzoomt, dan zijn de hoogste aantallen in een steeds vroegere periode komen te liggen. In periode 5 is dat in de jaren 2009-2013, in de periodes 3 en 4 in 2014-2018 en in de periodes 1 en 2 in 2019-2023.

Het is bekend dat Kuifeenden zich in het vroege voorjaar verzamelen op plassen in het broedgebied waarna zij zich verspreiden over de omgeving. Reeds in 2012 werd in onze eigen avifauna ‘Tussen tulpen en de zee’ een sterke toename gemeld van het aantal broedparen in het bollengebied. Gezien de sterke toename van de Kuifeend op de vijver in februari-maart lijkt de toename van de broedpopulatie verder doorgezet. In het broedvogeloverzicht van Sovon is de trend van de Kuifeend in Zuid- en Noord-Holland echter al jaren negatief. Is de Bollenstreek een uitzondering hierop? Dit vraagt om nader onderzoek. Het zou goed zijn om de focus van de broedvogeltellingen in onze streek eens wat meer op het agrarisch gebied te richten.

De steeds vroegere piek in de aantallen in het vroege voorjaar kan duiden op een steeds vroegere verzameling van de broedparen, maar ook op een toename van het aantal overwinteraars.

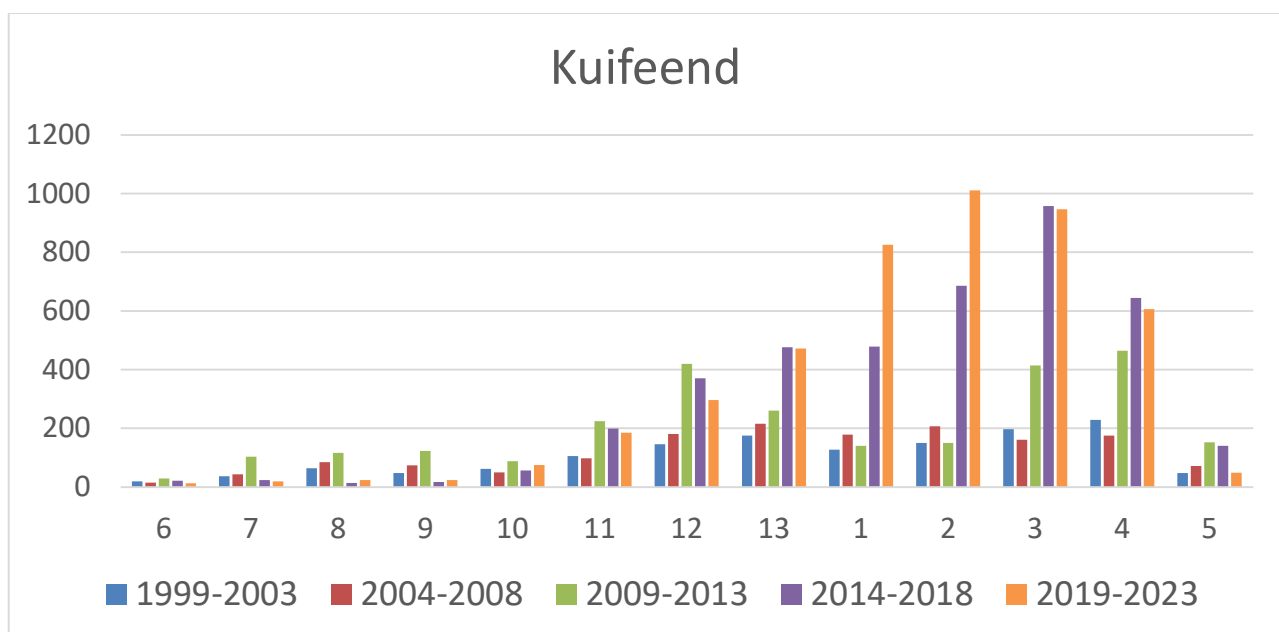
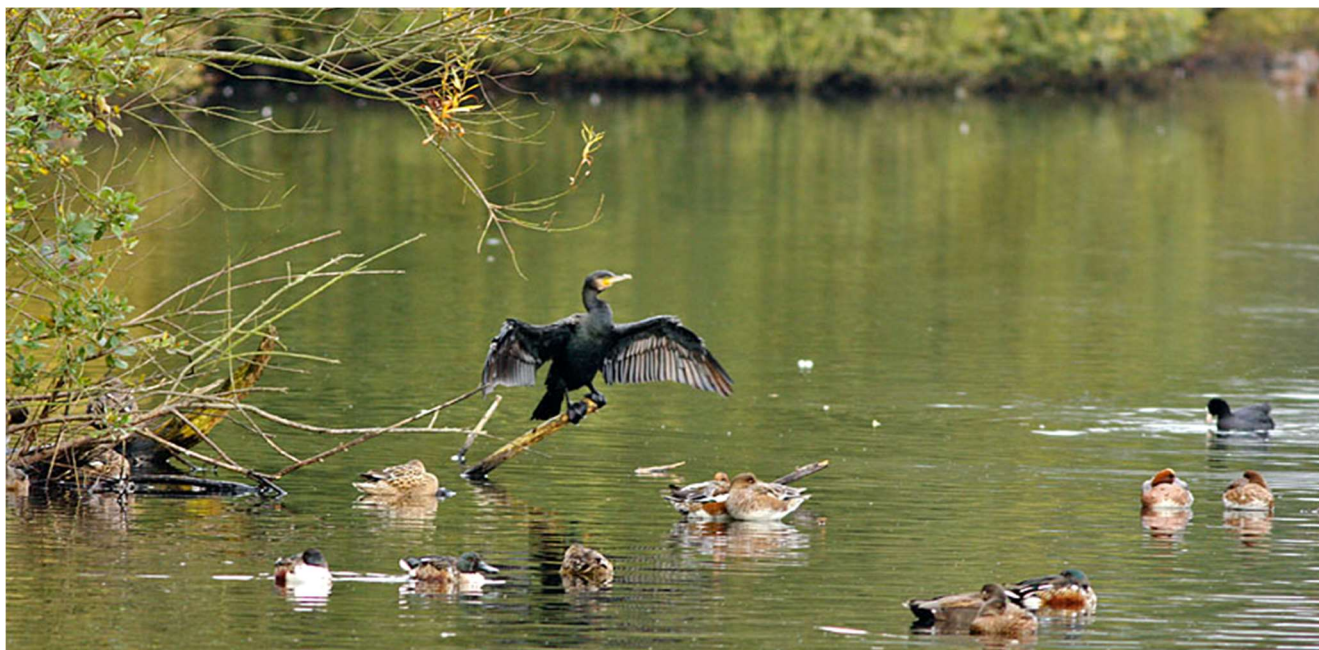

Fig. 12. De aantallen Kuifeenden per periode van vier weken. De aantallen zijn gesommeerd per 5 jaar.

De goede zichtbaarheid van beide soorten maakte het mogelijk om een redelijk betrouwbare verdeling van het aantal mannen en vrouwen te verkrijgen. Dit werd vanaf 2001 bijgehouden.

Bij de Tafeleend leverde dit in de eerste jaren een groot vrouwenoverschot op. Naarmate de tijd vorderde en het aantal vogels afnam, steeg het percentage mannen tot zo'n 70%. Bij de Kuifeend schommelde het percentage mannen in de afgelopen twintig jaar steeds tussen de 55 en 60%. Over de ontwikkeling van de sexratio bij de Tafel- en Kuifeend op de Grote Vijver is een uitgebreid artikel verschenen in het landelijke tijdschrift 'Limosa'.

Een Aalscholver, Slobeenden, Smienten, Krakeenden en een Meerkoet op de Grote Vijver. 31 oktober 2007 – Foto: Jan Hendriks.

Aalscholver

De eerste tien jaar was de Aalscholver een zeldzame verschijning op de vijver. Daarna zag je ze steeds vaker en dan vooral rustend in de bomen langs de oever. In twee jaar tijd, van 2013 tot 2015, steeg het aantal waargenomen vogels per jaar van 100 naar 600, om vervolgens op dit hoge niveau te blijven schommelen (fig. 13). De aantallen zijn vrij gelijkmatig over het jaar verdeeld met een duidelijke dip in de winterperiode. Door de korte daglengte hebben de Aalscholvers nauwelijks tijd over om overdag even een rustpauze te nemen.

De Aalscholver heeft de vijver niet alleen ontdekt als rustplaats overdag. Sinds ongeveer 2009 worden de bomen ook als slaapplek gebruikt. Dan pieken de aantallen juist wel in de winter met soms wel 200 vogels. Maar ook in het voorjaar lijkt het goed toe te gaan, want na een aarzelend begin broeden er de laatste jaren enkele paren met succes.

Fig. 13. Jaartotalen van de Aalscholver op de Grote Vijver

Dodaars, Waterhoen en Meerkoet.

Op het eerste oog een wat wonderlijke combinatie van drie soorten. Maar de aantalsontwikkeling van deze drie vertoont opvallende parallellen (fig. 14).

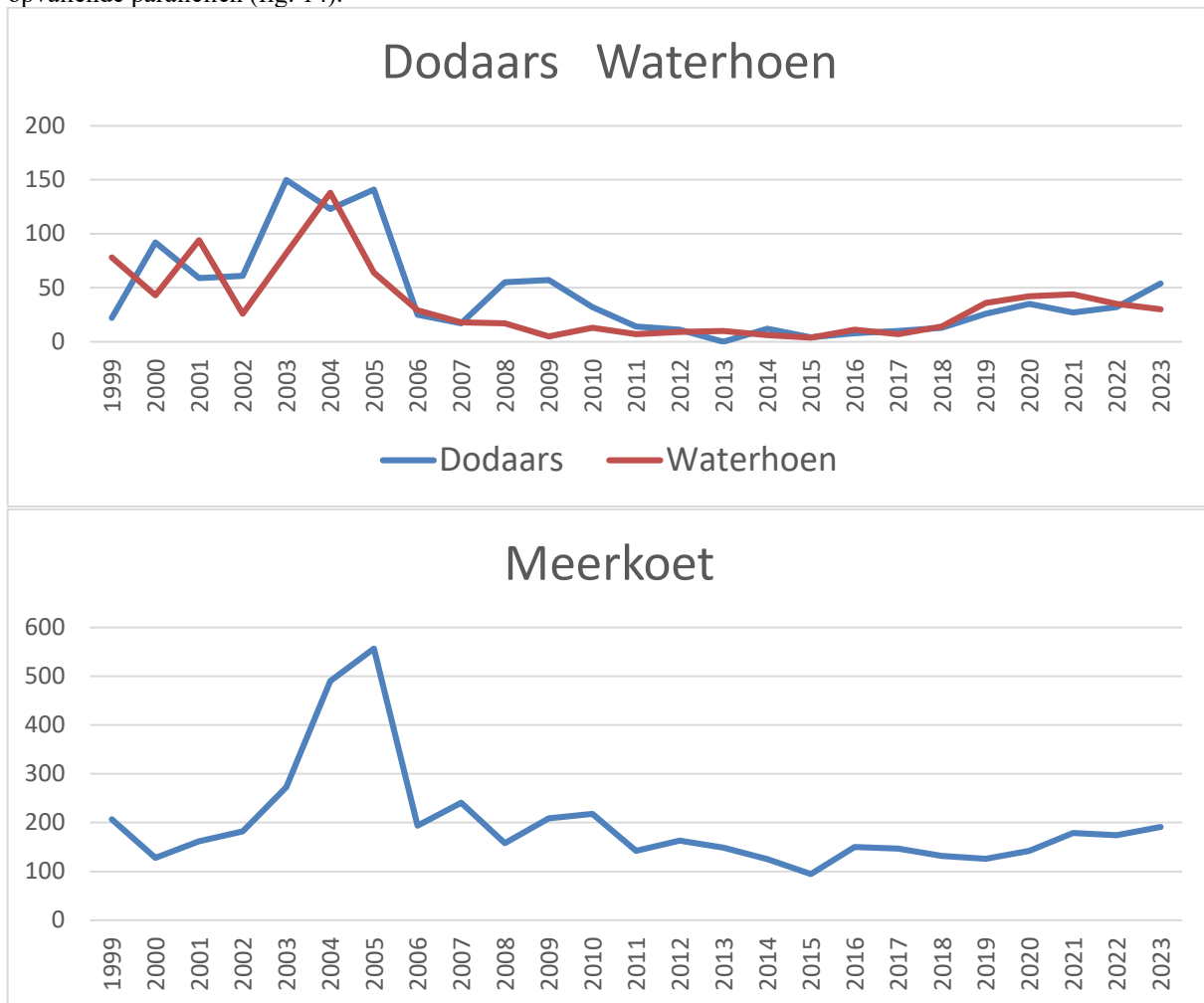

Fig. 14. Jaartotalen van de Dodaars, het Waterhoen en de Meerkoet op de Grote Vijver

Tot 2003 blijven de jaartotalen op ongeveer hetzelfde niveau, daarna nemen alle drie de soorten snel toe in aantal, om in 2006 weer terug te vallen op het oude niveau. In de jaren die volgden namen de aantallen langzaam verder af tot een dieptepunt rond 2015. Daarna krabbelden de drie soorten weer op tot het niveau van 25 jaar geleden. Een verklaring voor dit parallelle verloop is niet te geven, en misschien is het wel gewoon toeval. Het hoogste aantal vogels op één telling valt voor de Dodaars met 9 vogels in februari 2003, voor het Waterhoen met 21 vogels in november 2003 en voor de Meerkoet met 29 vogels in november 2004. En, toeval of niet, ook de zeldzame Waterral piekte in het jaar 2004 met zeven waarnemingen. In de meeste jaren werden geen Waterrallen vastgesteld.

Schaarse bezoekers

Naast de bovengenoemde meer algemene soorten is er ook nog een keur aan meer schaarse bezoekers. Om te beginnen de Fuut. Rond de eeuwwisseling was het een min of meer vaste gast op de vijver, er werden zelfs nesten gebouwd in het voorjaar. Daadwerkelijk broeden werd echter nooit vastgesteld. Na een paar jaar verdween de Fuut. In de laatste 20 jaar werd er nog slechts twee keer een Fuut gezien.

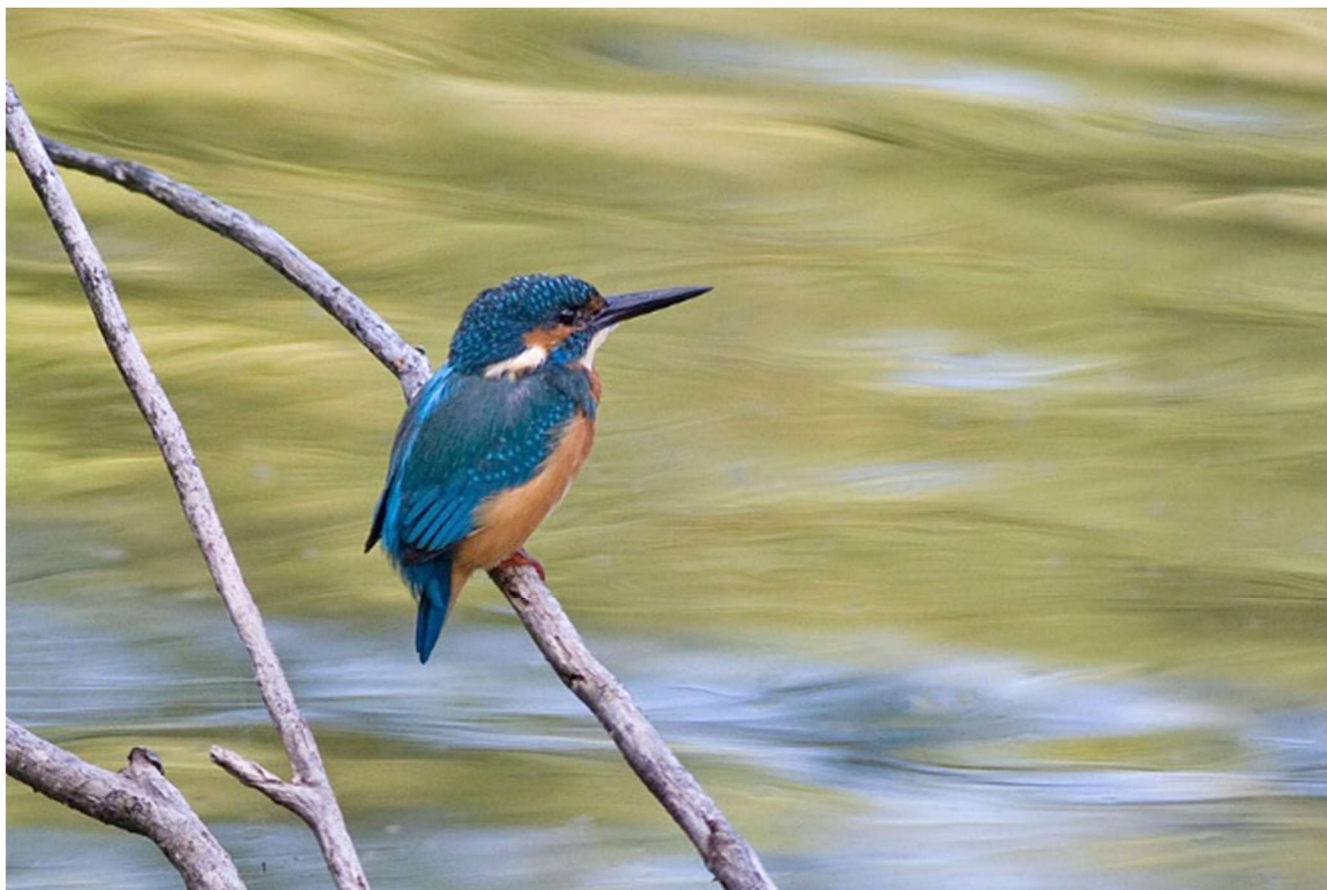
De Nijlgans maakte in de afgelopen 25 jaar een stormachtige ontwikkeling door in Nederland. Dit zien we niet terug in de aantallen op de vijver. De jaartotalen blijven schommelen op een laag niveau. In het voorjaar worden de meeste, meestal paartjes, waargenomen.

Dat laatste gaat ook op voor de Grauwe Gans. Het verschil met de Nijlgans is wel dat vrijwel alle Grauwe Ganzen in de laatste 15 jaar werden waargenomen.

Grote Canadese Ganzen werden slechts een paar keer gezien.

De Grote Zaagbek is voor bezoekers achter het kijkscherm een attractie. Deze fraaie eend verschijnt niet elke winter op de vijver en het aantalsverloop is grillig over de jaren. Maar de beste jaren liggen inmiddels ver terug rond de eeuwwisseling. In dit licht is het vermeldenswaard dat het hoogste aantal vogels tijdens één telling in de winter van 1998 viel, het voorbereidingsjaar. Toen zwommen er wel 10 Grote Zaagbekken.

Een IJsvogel is dé attractie zittend op een tak langs de Grote Vijver. 12 september 2009. Foto Jan Hendriks.

En is de zaagbek een attractie, een IJsvogel is dé attractie. Er is geen soort zo vaak over de tong gegaan tijdens het tellen van de watervogels; ‘Heeft U hem gezien’? ‘Wat bedoelt U’? ‘Nou de IJsvogel natuurlijk....’. Helaas moest ik ze meestal teleurstellen want zo vaak komt de blauwe flits niet voorbij. Maar als het dan een keer raak was, dan kreeg ik mijn kijker maar met moeite weer terug. De dag kon niet meer stuk. De meeste kans op een IJsvogel maak je in de nazomer en de herfst als de jonge vogels gaan zwerven. Maar dan moet de winter ervoor wel zonder een noemenswaardige vorstperiode verlopen zijn.

Ach en dan de Knobbelzwaan. Een landing op de vijver levert weinig problemen op. Maar als ze willen vertrekken dan blijkt de startbaan wel erg kort. In oktober 2003 verscheen er een paartje. Tijdens vervolgtellingen werd meermaals gezien dat zij op wilden vliegen. Tevergeefs, ze kregen niet snel genoeg hoogte om boven de bomen uit te komen. Maar in de tweede week van januari 2004 stond er een windkracht zes uit het noordwesten, precies over de lange zijde van de vijver. Het werd een spannende telling. De zwanen zwommen tot vlak onder het kijkscherm, twijfelden eerst nog even, maar zetten daarna alles op alles. Het lukte, ze raakten de boomtoppen aan de andere kant net niet. Dan begrijp je waarom er maar weinig Knobbelzwanen op de vijver worden gezien.

De enige steltloper die de vijver regelmatig met een bezoek vereert, is de Oeverloper. Het gaat meestal maar om één of twee vogels per jaar gedurende de trekperiodes in mei en juli/augustus. Verrassend was een groep van 18 vogels die op 22 juli 2017 steeds luid roepend heen en weer vloog en soms op de takken langs de oever neerstreek. Hetzelfde opgewonden gedrag vertoonde een eenzame Oeverloper op 2 juli 2022. Daar had hij alle reden voor, want hij was net aan de dood ontsnapt..... Een jonge Havik had hem bijna geslagen op het water. Maar met een flinke duik ontkwam hij ternauwernood aan zijn klauwen. De Havik landde ook op het water. Kort nadat deze weer was opgevlogen, ‘plopte’ ook de Oeverloper weer boven. Een vogel in nood verlegt zijn grenzen.

Witgatjes vlogen een paar keer op uit de begroeiing langs de oever.

Blauwe Reigers tenslotte worden regelmatig waargenomen, meestal langs de oevers van het grasveldje en soms laag op de takken boven het water.

Toevallige gasten

Er waren natuurlijk ook soorten die de vijver maar sporadisch bezochten. De reeds genoemde Witoogeend is daar een voorbeeld van. Voor twitchers een mooie aanvulling op de lijst, maar bij nader inzien hoogstwaarschijnlijk ontsnapt uit een watervogelcollectie. Een Zwarte Zwaan en een Rosse Stekelstaart waren daar vermoedelijk ook uit afkomstig. Mandarijneenden en Krooneenden passen ook een beetje in dit rijtje. Zij werden een paar keer gezien en gedroegen zich weinig schuw.

Nonnetjes werden twee keer gezien, drie vogels in februari 1999 en één in januari 2001.

Er zwom drie keer een Brilduiker op de vijver. De eerste in februari 2006. De volgende, op 1 april 2017, is al vrij laat in het voorjaar, maar wat ik van een Brilduiker in vrouwkleed op 23 juli 2019 moet denken, weet ik niet zo goed.

De laatste eend in dit rijtje toevallige gasten is de Zomertaling. In onze eigen avifauna wordt vermeld dat Zomertalingen vroeger af en toe de vijver bezochten tijdens de voorjaars trek. Dat is mij in de afgelopen 25 jaar maar één keer gelukt, op 28 maart 2022. Wat minder bekend is het voorkomen van Zomertalingen in het najaar. Dit heeft ongetwijfeld te maken met het onopvallend kleed in die periode. De vroegste waarneming is op 14 september 2005. Vervolgens één op 22 september 2012 en op 27 september 2003. Een late waarneming is die op 30 oktober 2004. Maar de kroon spant een Zomertaling die tussen 26 oktober en 7 december 2002 vijf keer werd gezien.

Een Zwarte Wouw 's morgens tussen de rustende Aalscholvers is van een andere orde. Tijdens de telling maakte de vogel zich startklaar om even later weg te vliegen. Dat vergeet je niet gauw.

Gedenkwaardige ontmoetingen

Een aantal opvallende ontmoetingen zijn al terloops ter sprake gekomen in het verslag. Toch zijn er nog een paar die ik graag toevertrouw aan het papier.

Jagende Haviken zorgen al gauw voor spektakel rond de vijver. Dat is bij de bespreking van de Wintertaling en de Oeverloper al naar voren gekomen. Maar er is meer. Op 20 september 2014 rusten er 28 Aalscholvers in de bomen langs de zuidoever. Daartegenover zit een jonge Havik. Op een gegeven moment vliegt deze met open klauwen recht op een Aalscholver af. De Havik zwenkt vlak voor de vogel af en keert terug naar zijn rustplaats. De Aalscholver plonst geschrokken door de takken in het water. De Havik focust opnieuw, en enkele minuten later volgt hetzelfde ritueel. Na meerdere schijnaanvallen kukelen zo minstens zeven Aalscholvers in het water. De cursus nam meer tijd in beslag, want in de twee weken erna herhaalde de jonge Havik deze oefeningen.

Een soort die nog niet eerder ter sprake is gekomen, is de Roerdomp. Slechts één keer verscheen hij langs de vijver en deze ontmoeting staat mij nog helder voor de geest.

Het is 2 februari 2015 en erg somber. Tijdens het tellen van de Wintertalingen stuiven ze opeens alle kanten op. Er komt een grote donkere vogel laag aanvliegen, waarbij al gauw aan een roofvogel wordt gedacht. Hij lijkt iets donkers bij zich te hebben. De vogel zwenkt af en het blijkt een Roerdomp te zijn die iets in zijn bek heeft. Er lijkt iets sliertigs aan te hangen. Hij vliegt richting het koetshuis en verdwijnt in de begroeiing waarna nog meer geschrokken Wintertalingen verschijnen. Even later komt hij weer tevoorschijn en gaat pal naast het kijkscherm tussen een paar rietstengels staan. Het blijft ook nu onduidelijk wat de vogel in zijn bek heeft. Is het een Mol, of een ordinair stuk afval? In ieder geval probeert hij het uit zijn bek te krijgen door erop te gaan staan en te trekken. Het gebeurt op slechts enkele meters bij mij en ook van het achtergelegen wandelpad vandaan. Een eenzame wandelaar wordt al snel opgemerkt, waarop hij direct in paalhouding gaat staan. Zijn kop draait met het wandelende gevaar mee. Daarna ontdooit de vogel weer en wordt er weer gewerkt aan het ontdoen van de sliert uit zijn bek.

Zeker een half uur heb ik de vogel kunnen observeren. De veertjes van zijn baardstreep kon ik tellen, maar wat er in zijn bek stakte, daar kwam ik niet achter.....

Nawoord

25 jaar wekelijks watervogels tellen op één plek is een lange periode. Soms kijken vogelaars mij meewarig aan wanneer ik alweer naar de vijver in Nieuw-Leeuwenhorst ga. 'Je weet toch wel zo langzamerhand wat er zit'. Dat klopt deels wel, door het jarenlang vol te houden, weet je wel zo'n beetje wat je de volgende week kan verwachten. Maar veranderingen gaan geleidelijk, die komen pas na veel tellingen aan het licht. En na 25 jaar blijkt de ontwikkeling van de vogelstand op de vijver zeer dynamisch te zijn. Soorten verdwijnen, zoals de Fuut, de Tafeleend en de Smient of verschijnen zoals de Aalscholver en de Grauwe Gans. Sommige algemene soorten decimeren in aantal met de Wilde Eend voorop en andere nemen enorm toe zoals de Aalscholver, de Slobeend en de Kuifeend. Sommige ontwikkelingen lopen parallel aan die in het land en andere weer niet. En er zijn soorten op de vijver waarvan de aantalsontwikkeling 25 jaar lang ongeveer parallel loopt, maar waar nog geen verklaring voor te geven is, zoals bij de Dodaars, het Waterhoen en de Meerkoet. Dit zeer diverse beeld hoedt je er ook voor om voorspellingen te doen voor de toekomst. De natuur lijkt soms voorspelbaar op korte termijn, maar de onzekerheden en verrassingen voor de langere termijn blijken groot.

Als je langer telt, word je steeds nieuwsgieriger waardoor je het lang vol kunt houden. Rob Bijlsma en Arend van Dijk hebben gelijk, ik kan het iedereen aanbevelen.

We zijn inmiddels een paar maanden voorbij de mijlpaal van 25 jaar. Voorlopig blijf ik nog wel bezig, maar misschien breng ik de frequentie van de tellingen in de toekomst terug tot eens in de maand, dan loop ik keurig in de pas met de Sovon-watervogeltellingen.

Tijdens mijn afwezigheid werden de meeste tellingen door Annelies Marijnis, Jelle van Dijk of Rien Sluijs overgenomen, waarvoor ik ze zeer erkentelijk ben.

Ik kon altijd bij Maarten Laming van Het Zuid-Hollands Landschap terecht met vragen. Een voorbeeld hiervan was de groei van bomen en riet voor het oude vogelkijkscherm. Na een melding hiervan werd het opdringerige groen binnen een week door vrijwilligers weggehaald.

Geraadpleegde werken:

Bijlsma R.G., Hustings F. & Camphuysen C.J. 2001. Algemene en schaarse vogels van Nederland (Avifauna van Nederland 2) GMB Uitgeverij/KNNV Uitgeverij, Haarlem/Utrecht.

Boele A., Vergeer J.W., van Bruggen J., Goffin B., Kavelaars M., Louwe Kooijmans J., Koffijberg K., van Kleunen A., Schoppers J., van Turnhout C. & Jansen D. 2023. Broedvogels in Nederland in 2022. Sovon-rapport 2023/40. Sovon Vogelonderzoek Nederland, Nijmegen.

van Dijk J., P.J. Spierenburg & H.J. van Stijn 2011. Tussen tulpen en de zee. Vogels van de Duin- en Bollenstreek. Vereniging voor Natuur- en Vogelbescherming Noordwijk, Noordwijk.

van Dijk J. 2015. Nieuw landgoed op Oud-Leeuwenhorst. De Strandloper 47.3: 13-16.

den Hartog E., R.H.M. van Immerseel & A. Coops 2003. Leeuwenhorst een Hollandse buitenplaats. Kastelenstichting Holland en Zeeland, Haarlem.

Hornman M., Kavelaars M., Koffijberg K., van Winden E., van Els P., de Jong A., Kleefstra R., Schoppers J., Slaterus R., van Turnhout C & Soldaat L. 2022. Watervogels in Nederland in 2019/2020. Sovon rapport 2022/06, RWS-rapport BM 22.03. Sovon Vogelonderzoek Nederland, Nijmegen.

Sovon Vogelonderzoek Nederland 2002. Atlas van de Nederlandse Broedvogels 1998-2000. - Nederlandse Avifauna 5. Nationaal Natuurhistorisch Museum Naturalis, KNNV Uitgeverij & European Invertebrate Survey-Nederland, Leiden.

SOVON Vogelonderzoek Nederland 2018. Vogelatlas van Nederland. Broedvogels, wintervogels en 40 jaar verandering. Kosmos Uitgevers, Utrecht/Antwerpen.

Verkade H. 2022. Sexratio bij Tafel- en Kuifeend op landgoed Nieuw-Leeuwenhorst in Noordwijkerhout. Limosa 95: 127-133.

Een winterse Grote Vijver. De meeste watervogels zijn vertrokken. 22 december 2007. Foto Hein Verkade

